

В. А. Сиверс, д-р филос. наук, проф.
Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств
ул. Лаврская, 9, г. Киев, 02000, Украина

ЭМУЛЯЦИЯ И ЖЕРТВА (К АНАЛИЗУ ЦЕННОСТНОГО АСПЕКТА СОЗДАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В МОДЕЛИ НИКА БОСТРОМА)

Актуальность темы определяется множественными прогнозами философов и культурологов о приближении состояния сингулярности, фактором наступления которого является создание искусственного интеллекта (ИИ). Статья посвящена рассмотрению философско-аксиологических аспектов развития ИИ в связи с проблемой "загрузки ценности" Ника Бострома и необходимостью учета ценностного вектора, тематизированного в статье в понятие "жертва". Если сознание может быть представлено как способность отражения, а появление жизни невозможно без репликации, то есть самокопирования, то развитие такого представления предполагает, что копирование происходит снова и снова, но осуществляется не совершенно, а не-совершенно, не полностью, то есть на иной основе. Смена этой основы означает возможность утраты наличного существования как результата действия механизма самокопирования и очерчивает возможность введения понятия "жертва". Целью статьи является обоснование на основе феноменологического подхода, метода аналогии и комплексного анализа перспективного вывода, что исследованиям ИИ следует дать возможность осуществляться свободно и без ограничений, а человеку следует обеспечить условия таких исследований. В преобразованной форме этот процесс манифестирует этапы жертвенного пути человека к неизбежному результату "загрузки ценности" в определенную имитационную систему.

Ключевые слова: сингулярность, искусственный интеллект, аксиология, жертва, загрузка ценности, загрузка жертвы, копирование, переживание, смысл.

V. A. Sivers, Doctor of Philosophical Science, Associate Professor
National Academy of Culture and Arts Management
9, Lavrskaya St., Kyiv, 02000, Ukraine

EMULATION AND VICTIM (THE ANALYSIS OF THE VALUE ASPECT OF THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE CREATION IN NICK BOSTROM'S MODEL)

The article marks that in a newest period of history when the prospect of achievement of technological singularity need ake effectiveness of traditional cognitive models, special actuality consideration of ethic-philosophical and socio-anthropogenic acquires and aspects of creation of artificial intelligence to be revised (AI).

Oxford philosopher Nick Bostrom tells about "loading of value" in the intelligence system, but does not examine emulation of experiencing as its basic condition. Attention to this problem predetermines introduction to the research field of the valued vector as a "victim" concept. It is reasonable, that general basis of ordinary human logic and developers of the systems of the calculated machines programming is a concept of sense, and one of key elements that form sense, there is a value that exists in a transition from its embodiment to the loss. Embodiment and loss of value form experiencing and become an event.

Transition from the processes of reflection, that is imitated during creation of AI to the "event" concept as field and kernel of axiology of "experiencing" concept is the general element of research of psychology, axiology and to development of the systems of AI. It also contains sense of "victim" concept as passing from external to internal. If consciousness can be presented as ability of reflection, and appearance of life is impossible without replication id est self-copying then development of such presentation provides, for that a printing-down takes place over and over, but not fully, not quite, id est on other basis. The change of this basis means possibility of loss of present existence as to the result of action of mechanism self-copying and outlines possibility of introduction of "victim" concept.

At the same time, a victim as a mechanism of natural selection differs from a victim in the human understanding. The feature of human form of value existence appears in its description of oblatoryness, where transformation of the last on new is the act realized and voluntarily from the side of man. A conclusion is grounded in the article, that it follows to give possibility to develop freely and without limitations, that will allow it (id est AI) to investigate itself research of AI and AI, and it follows to provide the terms of such research a man, that in a regenerate form demonstrates the stages of oblatory motion of man to the inevitably result of "loading of value" in a certain imitation system.

Key words: artificial intelligence (AI), "loading of value", victim, experiencing, singularity.

УДК 177.61

В. Е. Туренко, канд. філос. наук, м. н. с.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
amurolog5@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ РОМАНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮБОВІ: СПРОБА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ

У статті здійснюється аналіз природи романтичної культури любові. Висвітлюється, що романтична любов – це така культура любові, яка вбирає в себе цілу сукупність переконань, ідеалів, принципів, що склалися ще як мінімум у Середні віки, і уявлення про яку переходять з покоління в покоління, з одного століття в інше. Підкреслюється, що романтична культура любові – це не тільки дискурс пристрасті й етос еросу. Даний культурно-історичний тип любові вбирає в себе і конотації агапе, філії, сторге. Дискурс люблячих в романтичному інваріанті не зосереджений тільки на пристрасті і на прояві запалу почуттів одне до одного, це ще й турбота, взаєморозуміння, відповідальність, увага, жертвенність і т. п. конотації, що притаманні любові-філії, любові-сторге та любові-агапе. Доводиться, що в романтичній культурі любові дискурс здійснюється не крізь "рожеві окуляри", а в контексті розуміння того, що поява даного почуття неминуче породжує відчуття вразливості обох учасників любовного дискурсу.

Ключові слова: романтична культура любові, культура любові, людське життя, людська любов, куртуазна любов, філософія любові.

Постановка проблеми. В наш час відбувається процес, коли навколо універсальних та фундаментальних культурних феноменів людства створюються різного роду стереотипи, які спотворюють дійсне уявлення про їхню природу. Одним з таких явищ, безумовно, є романтична культура любові. Даний феномен вплинув на світову культуру через літературу, кіно, взагалі мистецтво у різних його векторах. Потрібно зазначити, що здебільшого романтична культура любові розглядається і сприймається як щось "легковажне", "просте" та наповнене здебільшого лише позитивними моментами. Натомість, з філософсько-культурологічної точки зору, романтична любов є досить складним та неоднозначним концептом. Спробуємо в даній науковій розвідці висвітлити це більш детально.

Аналіз досліджень і публікацій. Необхідно підкреслити, що на Заході існує кілька десятків фундаментальних монографій щодо розуміння романтичної культури любові, які і стали основою для її осмислення. Це роботи Д. Брауна, Б. Броргарда, Р. Гальвані, Р. Гауле, С. Девіда, М. Новака,

І. Сінгера та А. Собла, М. Строусера і Х. Хорне. Відомі європейські мислителі розмірковували над феноменом романтичної любові в контексті тієї чи іншої пари: Тристан і Ізольда – Д. де Ружмон, Вертер і Шарлотта – Р. Барт та ін.

Мета статті. Проаналізувати комплексно природу та сутність романтичної культури любові і висвітлити філософські основи її осмислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно відзначити, що саме поняття "роман", від якого походить слово "романтичний", – це літературний жанр, поширений у XVIII–XX століттях; великий за обсягом, складний за будовою епічний твір, в якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

На позначення літературного жанру слово "роман" вперше використав у XVI ст. англійський літературознавець Д. Патенхем у роботі "Мистецтво англійської поезії" (1589). Спочатку "романом" називали будь-які віршовані

твори, написані романською мовою, а не латиною. Згодом так починають називати прозаїчні твори зі специфічною тематикою – любовною. Про це згадує вже у XVII ст. французький дослідник П'єр-Даніель Юе, який вважає, що це історія "для задоволення і настанови".

Слід зазначити, що літературні твори (за визначенням – романи) з'являються в давнину, ще в період еллінізму. Роман як розповідний прозовий твір відомий і античній літературі. Серед найбільш знаних можна згадати наступні: Лонг ("Дафніс і Хлоя"), Харитон ("Херей і Калліроя"), Геліодор ("Ефіопіка"), Петроній ("Сатирикон"), Апулей ("Метаморфози, або Золотий осел"). Наявні вони і у візантійській період. Зокрема необхідно відзначити такі романи, як "Каллімах та Хрісороя", "Імберій та Маргарона", "Флорій та Платцафлора", "Лібістр та Родамна", "Роданфа та Досікл". Однак зараз в літературознавстві прийнято відокремлювати ці літературні форми від сучасного роману.

Отже, яким чином коротко можна визначити, що собою являє романтична любов?

На наш погляд, романтична любов – це одна з культурно-історичних форм любові, змістом якої є створення пари на основі союзу чоловіка і жінки; виразне та приємне відчуття від емоційного потягу до іншої людини, що пов'язане з любов'ю.

Після визначення неодмінно потрібно з'ясувати, які ж її характерні ознаки, у чому її основа. Зарубіжні дослідники романтичної культури любові (Е. Гідденс, А. Собл, І. Сінгер, Р. Апресян) в цілому виділяють чотири основні її характеристики:

- за своєю природою фемінна;
- сексуальний аспект є провідним, але не принциповим і головним;
- абсолютно цінним є об'єкт любові;
- ідеалом любові є "вічна любов".

Розглянемо кожну з них детальніше.

Фемінність романтичної любові необхідно відрізнити від фемінності куртуазної культури любові. У куртуазній практиці любові вона більш глибинна, тут максимальні роль і значення відведені жінці. Натомість у романтичній культурі любові, в романі як такому "любов фемінізована не стільки в тому сенсі, що виявилася доступною і жінкам або визнана і у жінок, але в тому, що ідеал романтичної любові пов'язаний з такими формами життя, що традиційно асоціюються з жіночими соціальними ролями, з жіночим призначенням у цьому світі" [1, с. 205].

Сексуальний аспект не є обов'язковим у контексті романтичної любові, але водночас "люблячі мріють бути єдиними сексуальними партнерами для своїх коханих, не бажаючи, щоб сторонні "порушували" їх піднесені стосунки. Ті, хто лягає в ліжку "через дружні стосунки", часто вже не замислюються про те, чи є у партнера хтось ще. Але закохавшись і мріючи про духовне єднання з обранцем, ті ж люди твердо сподіваються, що коханий буде зберігати їм вірність, і готові на те саме. Багато літературних джерел описують це прагнення до вірності" [5, с. 36].

Необхідно також зауважити, що в романтичній традиції "в основі відносин любові лежить визнання, а точніше, максимальне визнання того, кого ми любимо. Кохана особистість дається нам як даність, як факт життя, як сам світ. Любов визнає вищою цінністю, центром усього значущого світу, людину далеко не ідеальну" [2, с. 15]. Людина, яку ми любимо, по суті, не може бути об'єктом оцінки. Вона може бути і нерозумною, і нехорошою, але вона здатна перетворити ціннісний світ, виявити його єдність, його здатність до гармонії і приреченість на дисгармонію. Любов людини до людини (предмета Любові) – це той шлях, де зникають всі границі і всі межі, які відрізняють людей за тією чи іншою приналежністю. Така позиція любові людини до іншої особистості нерідко в історії культури суперечила певній традиції, релігії, конфесії.

Цінність предмета любові як один з ключових принципів романтичної любові полягає також в тому, що у любові немає і не може бути "царських" або "червоних доріжок". Потрібно бути готовим до всіляких небезпек, ризиків, випробувань, яким піддаються обидва люблячих або один з них з боку суспільства. У любові є все: трагічність і радість, небезпека і безпека, ризик і впевненість. Вона – найголовніший шлях, але унікальність його полягає в тому, що ним йдуть двоє люблячих людей.

Натомість треба підкреслити, що наразі в постромантичній культурі любові головне вже не неповторне й особистісне "Ти", а саме "Я", і любов відбувається саме так, як "Я" вимагає і планує. Фактично в постромантичній любові наскрізним стає егоцентризм, тоді як романтичне кохання дослідники часто називають "егоальтруїзмом". Така "егоцентризація" любові викликана, перш за все, процесами, які ми можемо спостерігати в нинішньому суспільстві споживання. Саме це призводить до того, що людям головне, щоб їм було добре, вони отримували насолоду і задоволення, а не ті, кого вони люблять або в кого хоча б закохани.

Тому, на нашу думку, не є цілком виправданою думка Р. Джонсона, що "романтична любов не означає "любити", вона означає бути "закоханим". Адже якщо даний тип культури любові передбачає її вічність, то любов – це перевірка закоханості часом. "Закохуючись", ми віримо в те, що знайшли кінцевий сенс життя, що відкривається нам в існуванні іншої людини. Знайшовши свою "загублену" частину, ми відчуваємо цілісність і повноту. Здається, що життя стало наповненим надлюдською енергією, що піднімає нас на недосяжні вершини над звичайним земним існуванням. Така недосяжність є для нас вірним знаком "істинної любові". Психологічна цілісність включає в себе несвідому вимогу, щоб наш предмет любові обов'язково і постійно викликав у нас цю інтенсивність почуттів і захоплення" [2, с. 12–13].

Що стосується вічності любові як однієї з характеристик досліджуваного нами феномена, то це не якась "ідеалізація", а справжня реальність. У цьому контексті доречним буде згадати Х. Ортега-і-Гассета, який в "Етюдах про любов" зазначає наступне: "люблять не ланцюжком раптових осяянь, які спалахують і гаснуть, як іскри в генераторі змінного струму; кохане люблять безперервно. Цим визначається ще одна особливість аналізованого нами почуття: любов струмує як джерело одухотвореної речовини, яке безперервно б'є ключем. Застосовуючи метафору, на якій так щедра інтуїція і які дуже близькі природі явища, що нас цікавлять, можна сказати, що любов – це не постріл, а безперервна еманация, духовне випромінювання, що виходить від люблячого і спрямоване до коханого" [4, с. 355].

Одна з найвідоміших у світі дослідниць романтичної культури любові Х. Фішер наголошує: "дослідивши 166 різних культур у світі, антропологи виявили, що романтична любов відома в 147 з них, тобто більш ніж в 90 %. У решті 19 культурах вченим просто не вдалося віднайти необхідні свідчення. Від Сибіру до малонаселених австралійських рівнин і джунглів Амазонії люди співають пісні, передають з вуст в уста міфи та легенди і складають вірші про кохання. Безліч людей практикують любовну магію – носять амулети і талісмани, використовують зілля і трави, щоб стимулювати любовний потяг. Комуś доводиться таємно бігти, щоб повінчатися з коханим далеко від рідної домівки. Водночас інші страждають від нерозділеного кохання, вбивають невірних коханих, здійснюють самогубства або ж занурюються в настільки безпросвітний відчай, що не залишається сил навіть на їжу і сон" [5, с. 5].

Романтична любов – не просто форма або культура любові, а ціла сукупність переконань, ідеалів, принципів, яка склалася ще як мінімум у Середні віки і уявлення про яку переходять з покоління в покоління, з одного століття в інше. Тому часто у нас підсвідомо існують абсолютно протилежні

ідеї, що визначають нашу поведінку і наші реакції задовго до того, як ми починаємо їх усвідомлювати. Тоді автоматично виникає припущення про те, що нам слід відчувати по відношенню до іншої людини, а на що "не звертати увагу".

Щодо фундаментальності і ключового значення романтичної любові в історії світової культури, то можна сказати наступне: "Саме спокуси любові, – підкреслює Х. Фішер, – рухали творцями найвеличніших в історії людства опер, п'єс, романів, найзворушливіших віршів, відомих всім мелодій, прекрасних скульптур і живописних полотен, найбільш яскравих свят, міфів і легенд. Романтична любов – грандіозний скарб нашого світу, саме з нею пов'язана більшість людських радощів. Але відкинувши любов здатна породити найбільшні страждання. Нав'язливі переслідування об'єкта пристрасті, вбивства і самогубства, найглибші депресії, які приходять після розриву з предметом любові, і величезне число розлучень через подружні зради приносять незліченні страждання людям у всіх куточках світу" [5, с. 11–12].

Разом з тим необхідно відзначити, що в сучасній масовій культурі склався ряд аспектів, які певною мірою "спрошують" увлечення про неї або ж занадто "ідеалізують". Надалі ми сформулюємо аспекти філософського розуміння романтичної культури любові.

1) Романтична культура любові – це не тільки дискурс пристрасті й етос еросу. Даний культурно-історичний тип любові вбирає в себе і конотації агапе, філії, сторге. Дискурс люблячих в романтичному інваріанті не зосереджений тільки на пристрасті і на прояві запалу почуттів одне до одного; це ще й турбота, взаєморозуміння, відповідальність, увага, жертвовність і т. п. аспекти, що притаманні любові-філії, любові-сторге та любові-агапе.

2) З філософської точки зору, значну роль в романтичному дискурсі любові займають аналізатори – особливо слух, зір, шкіра. Слух певною мірою виступає навіть більш важливим аналізатором, ніж зір, в любовному дискурсі. Саме слух важливий для початку історії романтичного кохання, і від того, "що", "як" і "де" чує суб'єкт любові, залежить питання, наскільки "довго" ця любов буде тривати. Образ романтичної культури любові можна уподібнити музиці – це "спів-звуччя / співбуття" двох люблячих особистостей. Зір, очі впливають не тільки на початок любовного дискурсу, а й на всю подальшу історію кохання, а також очі слугують іноді і засобом пізнання, специфічної комунікації між люблячими особистостями. Що стосується значення дотику в романтичному любовному дискурсі, можна відзначити наступне – він виступає маркером відсутності страху, довіри між його учасниками. Саме інтимна (тілесна) близькість (частково, хоча і не завжди) людей свідчить про те, що люди дуже довіряють один одному, що кожен з них відкритий для іншого як ні до кого з людей, і в цьому цінність і особливість романтичної культури любові як такої.

V. Э. Туренко, канд. филос. наук, м. н. с.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ДИСКУРСА РОМАНТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛЮБВИ: ПОПЫТКА ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЯ

В статье осуществляется анализ природы романтической культуры любви. Романтическая любовь рассматривается как такая культура любви, которая включает в себя совокупность убеждений, идеалов, принципов, сложившихся еще как минимум в Средние века, и представления о которой переходят из поколения в поколение, из одного века в другой. Подчеркивается, что романтическая культура любви – это не только дискурс страсти и этос эроса. Данный культурно-исторический тип любви вбирает в себя и коннотации агапе, филии и сторге. Следовательно, дискурс любящих в романтическом инварианте не сосредоточен только на страсти и проявлении пылкости чувств друг к другу, это еще и забота, взаимопонимание, ответственность, внимание, жертвовность и т. п. коннотации, присущие любви-филии, любви-сторге и любви-агапе. Доказывается, что в романтической культуре любви дискурс осуществляется не через "розовые очки", а в контексте понимания того, что появление данного чувства неизбежно порождает ощущение уязвимости обоих участников любовного дискурса.

Ключевые слова: романтическая культура любви, культура любви, человеческая жизнь, человеческая любовь, куртуазная культура любви, философия любви.

V. E. Turenko, PhD, Junior Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

ESSENCE AND FEATURES OF THE DISCOURSE OF ROMANTIC CULTURE OF LOVE: AN ATTEMPT OF RETHINKING

The article analyzes the nature of the romantic culture of love. Romantic love is seen as a love culture, which includes a set of beliefs, ideals, principles that have developed in the Middle Ages, and the idea of which passes from generation to generation, from one century to another.

It is emphasized that the romantic culture of love is not only a discourse of passion and ethos of eros. This cultural-historical type of love absorbs the connotations agape, filia and storge. Consequently, the discourse of those who love in the romantic invariant is not focused solely on passion, it is also caring, understanding, responsibility, attention, sacrifice, etc. – aspects inherent in love-filia, love-storge and love-agape.

3) Дискурс романтичної любові – це динамічна статика; в ній унікальним чином поєднуються одночасно динаміка і статика, спокій і рух, в ній люблячі взаємно "збагачуються" і взаємно стають "біднішими". Романтична любов – це ніяк не "квітково-букетний" дискурс між люблячими і це не тільки прогулянки під Місяцем. Вже сама поява почуття любові, згідно з філософським поглядом, неминує породжує відчуття вразливості обох учасників любовного дискурсу. Присутність печалі, смутку в одного з учасників любовного дискурсу – одна з найбільш характерних і яскравих ознак романтичної культури любові. З точки зору філософії, різні аспекти любовного нещастя розглядаються як маркери істинності і достовірності почуттів, стосунків між закоханими. Сльози в романтичній любові є не слабкістю предмета і/або суб'єкта любовного дискурсу, але їх силою, глибиною і основою для продовження історії почуттів.

Висновок. Отже, з філософсько-культурологічної точки зору, романтична любов – це одна з культурно-історичних форм любові, змістом якої є створення пари на основі союзу чоловіка і жінки. Сутнісними її ознаками є фемінність, абсолютизація предмета любові, незламність почуття та другорядність сексуального аспекту. Даний культурно-історичний тип любові вбирає в себе конотації, притаманні класичному розумінню не лише "еросу", але й агапе, філії, сторге. Дискурс люблячих в романтичному інваріанті не зосереджений тільки на пристрасті, в ньому присутня турбота, взаєморозуміння, відповідальність, увага, жертвовність. Відповідно до цього, романтична культура любові не пов'язана виключно зі славнозвісним "хепі-ендом", в ній неминує присутні смуток, сльози, а відтак, вразливість люблячих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Р. Г. Идеал романтической любви в постромантическую эпоху / Р. Г. Апресян // Этическая мысль. – 2005. – Вып. 6. – С. 201–219.
2. Джонсон. – М.: Гиль-эстель, 1998. – 158 с.
3. Зубец О. П. Любовь в зеркале морали / О. П. Зубец / Размышления о любви. – М.: Знание, 1989. – С. 3–18.
4. Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви / Х. Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры. – М.: Искусство, 1991. – С. 350–432.
5. Фишер Х. Почему мы любим? Природа и химия романтической любви / Х. Фишер. – М.: Альпина non-фикшн, 2013. – 320 с.

REFERENCES

1. Apresyan, R. G. (2005). Ideal romanticheskoy lyubvi v postromanticheskuyu epokhu [The ideal of romantic love in the post-romantic epoch]. *Ethical Thought*, 6, 201–219.
2. Johnson, R. (1998). *We: Understanding the Psychology of Romantic Love*. Moscow, Gil-estel (in Russian).
3. Zubets, O.P. (1989). *Lyubov v zerkale morali*. In *Razmyshleniya o lyubvi [Love in the mirror of morality. In Reflections on love]*. Moscow, Znanie.
4. Ortega-i-Gasset, H. (1991). *Studies on love*. In *Aesthetics. Philosophy of culture*. Moscow, Iskusstvo (in Russian).
5. Fisher, H. (2013). *Why We Love: The Nature and Chemistry of Romantic Love*. Moscow, Alpina non-fikshn (in Russian).

Надійшла до редколегії 19.09.17

It is proved that a discourse of romantic culture of love is not realized through the prism of "rose-colored glasses", but in the context of understanding that the emergence of this feeling inevitably generates a sense of vulnerability in both participants of the love discourse. The presence of sorrow in one of the participants of the discourse of love is one of the most characteristic and vivid signs of the romantic culture of love. From the philosophical point of view, various aspects of love affliction are considered as markers of truth and authenticity of feelings, relationships between lovers. Tears, in romantic love - is not the weakness of an object and/or subject of love discourse, but it is their strength, depth and basis for the continuation of their history of feelings.

It turns out that in contrast to the modern post-romantic culture of love, in the romantic tradition, the basis of love relations is the maximum recognition of the person. The one who we love is given to us as a fact of life, as the world itself. Love for which the only truly significant and determining any choice is the value of a particular, separate personality. The person we love, in essence, cannot be the subject of evaluation. One may be neither reasonable, nor good, but he/she is capable of transforming a valuable world, revealing its unity, its ability to harmony and doomed to disharmony. The love of human to human (the subject of Love) is the path where all the faces and all the boundaries, that distinguish people from one or another affiliation, disappear.

Key words: romantic love culture, love culture, human life, human love, courtly culture of love, philosophy of love.

УДК 13.01.11

О. В. Шинкаренко, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
3864301@gmail.com

"КУЛЬТУРНИЙ ПОВОРОТ" ЯК ЗАПИТ ДО КУЛЬТУРОЛОГІЇ

У сучасних соціальних та гуманітарних галузях пізнання у фокусі дослідницького інтересу постала культура, що дає підстави констатувати так званий "культурний поворот". Така тенденція відходить від домінування економічного та політичного детермінізму в поясненні соціальних процесів виявляє той факт, що культура в них займає особливе і провідне місце. Звідси означається особлива важливість спеціального дослідження культури, яке оформилося в культурологію як теоретичну дисципліну. Але її по сьогодні залишається дискусійним визначення її дослідницьких повноважень та своєрідності у дослідженні культури. Проте накопичений внаслідок "культурного повороту" матеріал з різних галузей соціальних та гуманітарних досліджень надає можливість побачити тенденцію нової інтерпретації культури у вимірі різноманіття культурних практик.

Ключові слова: культурологія, соціогуманітарна методологія, "культурний поворот", культурологія, культура, практики.

Постановка проблеми. Вияв феномена так званих "поворотів", які сьогодні обговорюються спільнотою соціогуманітарного знання, засвідчує нагальний трансформаційний процес в методології. Це є свідченням позитивного методологічного переформатування від абстрактного та схоластичного теоретизування до дослідження дійсних процесів в усьому культурному різноманітті повсякденного існування людини. Така увага до простору та процесу соціокультурних практик дає підстави ув'язати цю культурологічну інтенцію саме з виникненням культурології як спеціальної галузі пізнання. Зі свого боку, здійснення досліджень на цьому шляху надало не тільки багатий та різноманітний матеріал різногалузевих репрезентацій культури, а й виявило недостатність наявних в теоретичному обігові моделей культури. Звідси загострюється проблема не тільки визначення специфіки власне культурології в її інтегральних можливостях дослідження культури, а й в аналізі необхідності нових підходів до її розуміння.

Аналіз досліджень і публікацій. Означення проблеми "культурного повороту" пов'язане з роботами Ф. Джеймсона, Дж. Александера, А. Реквіца, Д. Бахман-Медик та працюючих в межах цього підходу П. Бурдьє, Р. Вільямса, К. Гірца, М. Фуко, М. Джейкобса та ін. Серед дослідників з близького зарубіжжя до цієї проблеми звертались Н. П. Безуглова, Л. М. Гаврилова, у більш широкій постановці питання методологічного повороту – І. Інішев, В. В. Савчук, В. Волков та ін.

Мета статті. Показати, чим наявність тенденції так званого "культурного повороту" в сучасному соціогуманітарному знанні проблематизує власне культурологію як виокремлену галузь дослідження культури і які можливі продуктивні підходи до інтегрального дослідження культури виявилися щодо неї в накопиченому різногалузевому матеріалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. З часу виникнення *термінологічного* (Вільгельм Освальд – 1909; Леслі Уайт – 1948) означення культурології визначення її науково-теоретичного статусу залишається поки ще обговорюваним [7]. Чи є культурологія самостійною науковою дисципліною, чи вона являє собою конгломерат соціогуманітарних дисциплін, а можливо, вона – лише інтелектуальна тенденція?

Як відомо, дослідниця цікавість до культури сягає досить давніх часів. Проте в європейській теоретичній традиції особливого загострення увага до феномена культури набула в період відкриття інкультурних світів, що вимусило пересмислити традиційне розуміння її у відповідності до досягнутого Європою рівня суспільного розвитку. Це викликало потребу нового перегляду розуміння сутності культури та пошу-

ку інваріантних характеристик у відкритих дослідниками історичних, культурно-антропологічних, лінгвістичних, соціологічних матеріалах з інших соціокультурних способів буття.

Орієнтація на здобуття об'єктивної істини про культуру універсалістського та всезагального характеру сприяла розгляду її, з одного боку, як складової соціального буття – окремої в соціальній системі сфери виробництва духовних смислів та цінностей (вузьке розуміння) – чи, з другого боку, в узагальненому визначенні – як специфічний, відмінний від тваринного, людський спосіб буття (у широкому розумінні). Як широке, так і вузьке розуміння культури випрацьовувалось у глибоко диференційованих, підпорядкованих своїм спеціальним предметним цілям філософсько-антропологічних, соціологічних, історичних та гуманітарних галузях, що, в кінцевому рахунку, визначило її розуміння як певною мірою вторинного (надлишково-залишкового щодо економічних та політичних чинників; "надбудови") явища у базових механізмах соціального буття.

Проте реальність соціокультурної практики ХХ століття, приголослила своїми кризовими, навіть трагедійними наслідками для європейської культурної самосвідомості, виявила чимдалі очевиднішу невідповідність наявних теоретичних моделей та методологічних підходів реальному стану соціально-культурного буття. У зв'язку із цим, особливо у другій половині ХХ століття, означився ряд "поворотів" в різних галузях соціального та гуманітарного знання. Будучи різноманітними за дослідницькою спрямованістю: "лінгвістичний", "антропологічний", "практичний", "перформативний", "іконічний" та ін., вони засвідчили невдоволення методологічною озброєністю та нездатністю впоратись із розумінням складних та мінливих сучасних соціальних процесів.

Метафора "повороту" використовувалась у філософському дискурсі ще М. Гайдеггером у 50-х роках минулого століття (*Die Kehre*, доповідь, прочитана в Бремені в 1949-му щодо зміни власної позиції) [10, с. 94], що пізніше буде означено як "онтологічний поворот", та Р. Рорти у 60-х роках з приводу "лінгвістичного повороту" як нової філософської методології [8, с. 186]. Та найширшого використання це слово-маркер набуло в 70-ті роки серед європейських та американських науковців у процесі звернення до культурологічного аналізу як орієнтації в соціальних дослідженнях та нових предметних пріоритетах у гуманітарних науках. При цьому підкреслюються нюанси двох взаємопов'язаних значень поняття "поворот". У першому значенні поворот розглядається як вияв радикальних змін у трансформації сучасних соціокультурних процесів, що активно досліджуються філософами, економістами, соціологами, психологами, мистецтвознав-